

ERMENİ AYAKLANMALARINDA FEDAİLERİN UYGULADIĞI STRATEJİLER

(THE STRATEGIES APPLIED BY THE FEDAİS
DURING THE ARMENIAN REVOLTS)

Yrd. Doç. Dr. Yunus ÖZGER
Bozok Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi
Tarih Bölümü
yunusozger@yahoo.com

Öz: *Bu çalışmada, Ermenilerin çıkardığı ayaklanmalarda uygulanan stratejiler ortaya konuldu. Araştırmada, Ermeni fedailerinin mahkeme kayıtları esas alındı. Ermeni tedhiş cemiyetlerinin, yeni üye kazanma politikaları ve fedailerin isim ve kıyafet değiştirerek düzenledikleri baskınlar incelendi.*

Anahtar Kelimeler: *Ermeni Ayaklanmaları, 1895, Mahkeme kayıtları.*

Abstract: *The strategies applied during the Armenian revolts were analyzed. In this research, The court registrations on the Armenian 'Fedaî' statements were taken into consideration. Tactics used for gaining new members by Armenian terrorist organizations and the fedaîs, like changing their names and clothes were also studied.*

Key Words: *Armenian Revolts, 1895, Court registrations.*

Giriş

Ermeni meselesi çok uzun zamandan beri Türkiye'yi uluslararası arenada uğraştıran en önemli problemlerden biridir. Ermeni sorunu denildiğinde akla ilk gelen I.Dünya Savaşı ile tehcir¹ kararı ve uygulamasıdır. Aslında meselenin daha iyi anlaşılabilmesi için, 19. Yüzyılın son çeyreğinde, bir zincirin halkaları gibi arka arkaya ortaya çıkan Ermeni ayaklanmalarının çok iyi değerlendirilmesi gerekmektedir. Özellikle 1890'lı yıllardaki örgütlenme faaliyetleri ve uygulanan stratejiler derinden tahlil edilmelidir.

Araştırmada Ermeni fedailerin 1895 yılındaki teşkilatlanma ve eylemlerinde takip ettikleri yöntem ve teknikler ele alınarak, konuya farklı bir açıdan bakışı sağlamak hedeflenmiştir. Ancak öncelikle meselenin tarihçesinden söz etmekte fayda vardır.

Ermeni toplumu tarih boyunca Babil, Asur, İran, Part, Makedonya, Roma, Bizans, Arap, Selçuklu ve Anadolu Türk devletlerinin egemenliğinde kaldıktan sonra, XIV. yüzyıldan itibaren Osmanlı hâkimiyetini kabul etmişlerdir.²

1 Tehcir konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Yusuf Halaçoğlu, *Ermeniler: Sürgün ve Göç*, 3.b., Ankara: Türk Tarih Kurumu (T.T.K) Yayınları, 2004; Berna Türkođan, *1915'ten Günümüze Tehcir (Türkler ve Ermeniler)*, 2.b., İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2006; Levon Panos Dabağyan, *Emperyalistler Kışkırcısında Ermeni Tehciri*, İstanbul: IQ Kültür Sanata Yayıncılık, 2007.

2 Ahmet Hulki Saral, *Ermeni Meselesi*, Ankara: Genel Kurmay Basımevi, 1972, s.6.

Osmanlı Devleti'nin kuruluşu sırasında Ermeniler, Karaman oğulları ve Ramazan oğulları Beylikleriyle, II.Mehmet ve I.Selim zamanına kadar Akkoyunlu ve Karakoyunlu devletlerinin idaresi altında azınlık olarak yaşamışlardır. Kilikya Ermeni Prensiğinin sona ermesiyle Karaman oğullarının topraklarına dağılan Ermeniler, Konya, Kütahya ve Eskişehir çevresine yerleşmişlerdir. 1324'de Bursa Osmanlı Devleti'nin merkezi olunca, Kütahya ve Eskişehir'deki Ermeniler Bursa'ya göç etmişlerdir.³

II. Mehmet, İstanbul'u fethettikten sonra, bir lütuf olarak, Ermenilerin Bursa'daki ruhani reisi Hovakim'i İstanbul'a getirterek, burada bir Ermeni patrikliği kurdurtmuştur. 1461'de kurulan patriklik, Ermenilerin dini ve sosyal işlerini düzenlemeğe başlamıştır.⁴

Türklerle Ermeniler arasındaki bu iyi ilişkiler⁵ 93 harbinden sonra yeni ve sancılı bir sürece girmiştir. 1878 yılından sonra Ermenilerin Osmanlı Devleti'nde sorun olarak ortaya çıkartılması "Doğu Sorunu" olarak adlandırılan ve Türklerin Hıristiyanların yaşadıkları yerlerden çıkartılmasını hedef alana siyasi gelişmelerin bir parçası olmuştur. Fransız inkılâbının milliyetçi cereyanı, Balkanlardaki bazı toplumların bağımsızlığını kazanarak örnek teşkili, Rusya'nın ve İngiltere'nin politikaları, Ermeni kilisesinin ve Ermeni aydınlarının çalışmaları, bu dönemde Ermeni isyanlarının çıkmasında en büyük etkenlerdir.⁶

İstanbul Ermeni cemaati, Ocak 1878'de Edirne'ye gelmiş olan Rus başkumandan vekili Grandük Nikola'ya gizlice bir heyet göndererek, Rus Çarlığına bağlılığını bildirdiği gibi, Ermeniler için de özerklik talep etmiştir. Orada bulunan *General İgnatieff* de yapılacak antlaşmada, Ermeniler lehine hüküm konulacağına dair söz vermiştir. Savaş sonrası imzalanan ve ilk defa Rusya tarafından Ermeni meselesinin siyasi gündeme sokulduğu, 3 Mart 1878 tarihli Ayestefanos (Yeşilköy) Antlaşması'na Ermenilerle ilgili "*Bâbîâli Ermenilerin oturdukları vilayetlerin yerel şartları dolayısıyla muhtaç oldukları ıslahat düzenlemeleri yapmayı ve Kürtler ile Çerkezlerle karşı (Ermenilerin) emniyet ve huzurlarını korumayı tahhüt eder...*" maddesi konulmuştur. Bu madde daha sonra, meseleyi uluslararası bir boyuta taşıyan 13 Temmuz 1878 tarihli Berlin Antlaşması'nda da yer almıştır. İstanbul Ermeni patriği Nerses, 13 Nisan 1878'de İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Salisbury'ye bir muhtıra yollayarak, Ermenilerin artık Müslümanlarla birlikte yaşayamayacağını bildirmiş ve Türkiye Ermenistan'ında bir Hıristiyan yönetim kurulmasını istemiştir.⁷

3 Mehmet Hocoaoğlu, *Arşiv Vesikalarıyla Tarihte Ermeni Mezâlimi ve Ermeniler*, İstanbul: And Dağıtım, 1976, s.22.

4 Davut Kılıç, "Dini İlişkiler Bakımından İstanbul Ermeni Patrikhanesi", *Hoşgörü Toplumunda Ermeniler*, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, 2007, 1.cilt, s.563; Esat Uras, *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*, İstanbul: Belge Yayınları, 1974, s.149; Mehmet Hocoaoğlu, *Ermeniler*, s.22; Kâmuran Gürün, *Ermeni Dosyası*, Ankara: Türk Tarih Kurumu (T.T.K) Yayınları, 1985, s.55.

5 Türklerle Ermeniler arasındaki asırlık iyi ilişkiler dizisi örnekleri için, Erciyes Üniversitesi tarafından gerçekleştirilen I.Uluslararası Sosyal Araştırmalar Sempozyumu'nda sunulan tebliğlerin basıldığı Hoşgörü Toplumunda Ermeniler adlı 4 ciltlik esere bakılabilir.

6 Taha Niyazi Karaca, *Yozgat Ermeni Ayaklanmaları ve Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey Olayı*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2008, s.50.

7 Uras, *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*, s.207-208; Bilal Şimşir, *Ermeni Meselesi 1774-2005*, İstanbul: Bilgi Yayıncılık, 2005, s.19; Ali Karaca, *Anadolu İslahatı ve Ahmed Şakir Paşa (1838-1899)*, İstanbul : Eren Yayınları, 1993,s.37; Gürün, *Ermeni Dosyası*, s.112.

Ermenilerin silahlı mücadele yolunu seçmesinin en önemli etkenlerinden biri, 1880 yılında İngiliz Liberal Partisinin iktidara gelmesi ve Türk düşmanlığı ile bilinen Gladstone'nun İngiltere başbakanı olmasıdır.⁸

Bu tarihten sonra faaliyetlerini iyice artıran Ermeniler, 1887 yılında Cenevre'de Rusya Ermenilerinden 7 öğrenci tarafından Hınçak Partisini⁹ ve 1890 yılında da Taşnak adlı ihtilalci Ermeni örgütünü kurmuşlardır.¹⁰ Hınçak partisinin merkezi daha sonra Londra'ya taşınmış ve olgunlaşma süreci tamamlanınca İstanbul başta olmak üzere, İmparatorluğun çeşitli şehirlerinde şubeler açmışlardır.¹¹ Başta Londra ve Marsilya olmak üzere önemli Avrupa şehirlerinde gazete ve dergiler yayımlamışlardır. Ermeni komiteleri şubelerinin Anadolu'da köy ve kasabalara kadar yaymışlardır.¹²

Bundan sonra ihtilal komiteleri seslerini dünyaya duyurmak için muhtelif eylemlerde bulunmaya başlamışlardır. Hınçak komitesi, 23 Temmuz 1890'da İstanbul Kumkapı'daki Ermeni patrikhanesi ve kilisesini bastı. Burada istedikleri başarıyı gösteremeyince, bu defa taleplerini ortaya koyan bir dilekçeyi hükümete sunmak amacıyla, Bâbiâli yürüyüşünü düzenlemişler, bununla da yetinmeyen Ermeni örgütleri, 26 Ağustos 1896'da Galata'da Osmanlı Bankasını bastılar.¹³

1895 Ermeni Ayaklanmaları ve Ayaklanmalarda Uygulanan Stratejiler

Ermeni komiteciler bir yandan devletin merkezinde bu tür eylemler gerçekleştirirken, diğer taraftan da Anadolu'nun pek çok yerinde isyan çıkarmaya başladılar. Birçoğu İstanbul merkezli örgütlerce organize edilen bu olaylar, 1895 yılında bir zincirin halkası gibi Anadolu'yu tedirgin eder hale geldi.

Ermeni tedhiş cemiyetleri bu yıl içinde, Zeytun (Süleymanlı), Sivas, Divriği, Trabzon, Elazığ, Eğin, Kayseri, Develi, İzmit, Akhisar, Erzincan, Trabzon, Zeytun, Gümüşhane, Bitlis, Bayburt, Maraş, Urfa, Erzurum, Diyarbakir, Siverek, Malatya, Elazığ, Harput, Arapkir, Sivas, Merzifon, Antep, Maraş, Muş, Kayseri, Yozgat şehir ve bağlı yerleşim alanlarında ayaklanmalar çıkardılar.¹⁴

Yukarıda temas edildiği gibi bu isyanlar¹⁵ sırasında lider kadro öncülüğünde bir

8 Karaca, *Yozgat Ermeni Ayaklanmaları*, s.59.

9 Recep Karacakaya, *A Cronology of The Armenian Problem With A Bibliography (1878-1923)*, Ankara: Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA).Yayınları, 2002, s.7.

10 Partinin asıl adı Daşnaksutyun olup, Ermenicede federasyon anlamına gelmektedir. Kelime Türkçeye Taşnak olarak geçmiştir. Bkz. Gürün, *Ermeni Dosyası*, s.132; Başbakanlık Osmanlı Arşivi Genel Müdürlüğü, *Ermeni Komiteleri (1891-1895)*, Ankara: BOA. Yayını, 2001, s.3.

11 Hüseyin Çakıllıkoyak, *Diaspora'da Ermeni Kimliği Paris ve Halep Örneği*, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2005, s.87-89.

12 II.Abdulhamit Döneminde kurulan Ermeni komiteleri ve Osmanlı hükümetinin bunlarla mücadelesi hususu için bkz. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Genel Müdürlüğü, *Ermeni Komiteleri (1891-1895)*, Ankara: BOA. Yayını, 2001.

13 Vahdettin Engin, *II. Abdulhamid ve Dış Politika*, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2005, s.44-48; Gürün, *Ermeni Dosyası*, s.142.

14 Şimşir, *Ermeni Meselesi*, s.83; Ahmet Halaçoğlu, *1895 Trabzon Olayları*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayıncılık, 2005, s.45.

15 Bu dönemde çıkan isyanlar hakkında ayrıntılı için bkz. Nejla Günay, *Maraş'ta Ermeniler ve Zeytun İsyanları*, İstanbul: IQ Yayınları, 2007; Gürsoy Şahin, *Osmanlı Devleti'nin Son Dönemlerinde Sivas ve Suşehri Bölgelerinde Ermeni Faaliyetleri*, İstanbul: IQ Yayınları, 2007.

takım stratejiler takip edilmiştir. Araştırmamızın ana konusunu oluşturan, Ermeni ayaklanmalarında fedailerin uyguladığı stratejiler hususu, 1895 Bayburt Ermeni isyanları sonucu, mahkemece yargılanan Ermeni fedailerinin, ifade tutanakları esas alınarak ortaya konulmuştur.

İfade tutanakları detaylı incelendiğinde, eylemlerin adına *fedai* denilen Ermeni tedhiş cemiyeti üyeleri tarafından, cemiyet ileri gelenlerinden alınan emirler üzerine gerçekleştirildiği görülmüştür. Bunlara geçmeden önce, örneklem olarak ele alınan Bayburt olayları hakkında kısaca bilgi vermek gerekmektedir.

Arşiv belgelerine göre, Bayburt Ermeni olayları, Bayburt'un Balkaynak köyü (Hadrek Köyü) yakınlarındaki köprüden geçen postaya, Ermenilerin saldırısıyla başlamıştır. Olay kısa süre sonra, etraf köylere ve bu arada Bayburt kaza merkezine de sıçramış ve özellikle merkez Şingah Mahallesinde yaklaşık 6-7 saat süren çatışmalar olmuş ve her iki taraftan ölüm ve yaralanma vakaları ortaya çıkmıştır.¹⁶

Olaylar sadece bununla sınırlı kalmamış, isyanın hazırlık safhasında fedailer tarafından pek çok köy ve celep baskınları gerçekleştirilmiştir. Bu baskınlar sırasında fedailerin uyguladığı yöntemleri, günümüzde ülkemizin karşılaştığı en ciddi problem olan bölücü terör örgütü PKK'nın bir takım eylemleri ile benzerlik addetmesi açısından da kayda değerdir.

Terör örgütlerinin en temel meselelerinden biri, örgüte eleman sağlamaktır. Desteği olmayan hareketler, kısa ömürlü olurlar. Bunu çok iyi bilen Ermeni tedhiş cemiyeti reisleri, kendilerine elaman kazandırmak için farklı yollar denemişler ve sağladıkları yeni üyelere "*fedai*" adını vermişlerdir.

Fedainin ne anlama geldiğini, mahkeme reisi, zanlılardan Manuşaryan Karabet'e sorduğunda şu cevabı almıştır.

Reis: *Fedâî ne demektir?*

Manuşaryan Karabet: *Fesatçı demektir. Ermenicesi de millet birliği yani arkadaşlığı demektir.*

Reis: *Mademki sen fedâî değilsin fedâîlerin fesadçı ve Ermenice Millet birliği olduğunu ne biliyorsun?*

Manuşaryan Karabet: *Bu taraflardan gelüp geçen Van tarafında Ermenilerinin bazıları için dirler idiler ki bunlar fedâî yani fesadçı idiler bu fedâîlerde yekdiğeriyle gürültü ederler vukû'at yaparlar dirler idiler katırcılardan işitiyordum.¹⁷*

Böylece fedainin fesatçı anlamına geldiği, isyana bizzat karışanlar tarafından da itiraf edilmiş olmaktadır.

16 Bayburt Ermeni olayları hakkında detaylı bilgi için bkz. Yunus Özger, *1895 Bayburt Ermeni Ayaklanmaları*, İstanbul 2007, s.68-71.

17 BOA. İ.ASK. 1314 S 28/29, 26 Teşrin-i sâni 1311/ 8 Aralık 1895 tarihli ifade tutanağı, s.100.

İfade tutanaklarından anlaşıldığı kadarıyla, Bayburt olaylarıyla bağlantılı olarak istindak¹⁸ dairesinde 33 fedai sorgulanmıştır. Bunlarda göze çarpan özellikler şunlardır:

-Yaşları 20 ila 56 arasında değişen tutukluların yaş ortalaması 33 olup, 21 kişi 33 yaşın altında diğerleri bunun üstündedir.

- Fedailerden 17 kişi evli, diğerleri bekârdır.

- Meslekleri çeşitlilik arz etmektedir. Papazlık gibi dinî ve nahiye müdürlüğü ile muhtarlık gibi idarî görevlerde bulunanlar olduğu gibi; çiftçilik, katırcılık, bezzazlık, kunduracılık ve kalaycılıkla geçimlerini temin edenler de mevcuttur.

- Fedailerin göze çarpan en önemli özelliklerinden birisi de okur-yazarlık oranlarıdır. Başta Pülürek¹⁹ Nahiyesi müdürü olmak üzere, 20 kişinin okur-yazarlığı yoktur. Reisleri Haçator Efendi ve üst yönetimde bulunanlar, Ermenice okuyup yazma bilmektedirler.²⁰

Belirtilen bu sosyal ve kültürel yapı ve ekonomik durum, onların fedai yazılmasında ve ya fedai olarak tercih edilmesinde son derece etkili olmuştur.

Geçmişte ve günümüzde faaliyet gösteren ayrılıkçı örgütlerin elaman seçimi ile 1895 Bayburt olaylarına katılan kişilerin seçimleri, birbirlerine çok benzemektedir. Burada dikkati çeken iki önemli husus vardır. Bunlardan biri, fedailerin büyük bir kısmının henüz gençlik çağında olmaları; diğeri de her ne kadar belirli bir meslekleri varmış gibi gözükse de, bu kişilerin ekonomik sıkıntılarının bulunmasıdır. Yılın belirli dönemlerinde Bayburt'tan, İstanbul'a gidip inşaatlarda çalışarak, kazandıkları paralarla geçimlerini temin ediyor olmaları bunun en önemli göstergesidir. Fedailerin diğer bir özelliği de, eğitim durumlarıdır. Olaya katılanların yarısından çoğunun okur-yazarlığının olmaması gerçekten dikkat çekicidir. Ya da en azından lider kadrosunun bunun tam tersi özellik sergilemesi kayda değerdir.

Görüldüğü üzere, fesat cemiyeti önderleri, hem ekonomik durumu zayıf, hem eğitimsiz ve hem de genç insanları hedef seçmişlerdir. Onları eylemlere sevk etmek için "*memleketler Ermenistan olacak*",²¹ "*bize beylik verilecek*"²² gibi gençlerin milli duygularını harekete geçirecek ifadeler sık sık kullanılmıştır.

Cemiyet reisleri fedai yazımında üç yöntem uygulamışlardır:

1- Para ve İş Vaadiyle Eleman Kazanma Yolu

Tedhiş cemiyetinin yönetim kadrosu, Bayburt'ta ikamet eden, ancak yılın belirli

18 İstindak: Sorgulama.

19 Pülürek, günümüzde Bayburt'a bağlı bir köy merkezi olup yeni adı Yelpınar'dır.

20 Özger, 1895 Bayburt Ermeni Ayaklanmaları, s.48-49.

21 BOA. İ.ASK. 1314 S 28/29, Zanlılardan Sirop adlı fedainin ifadesi, s.13.

22 BOA. İ.ASK. 1314 S 28/29, Zanlılardan Manuk adlı fedainin ifadesi, s.24.

dönemlerinde iş bulup çalışmak için İstanbul'a gelen ve "gurbetçi" olarak tanımlanan Ermenileri, kendileri için potansiyel fedai adayı görmekteydiler. Bütün faaliyetleri de bunlar üzerine yoğunlaştırıyorlardı.

İstanbul'un Beşiktaş semtinde karargâh kuran cemiyet üyeleri, akşamları kahvehanelerde oturuyor ve köylerden buraya çalışmak için gelenleri burada örgütüyorlardı.²³ Reislerden Kunduracı Kısa Kirkor adlı Ermeni tedhişçi, gurbete gitmek üzere olan Bağdasar Ohannes'e yaptığı teklifte bu durumu ortaya koymaktadır. Ohannes, ifadesinde "...kunduracı Mihran ibtidâ Varzahan'a²⁴ geldi. Dedi ki memleketleri Ermenistan için fedâ'iler yazılıyor Ermeniler tarafından gel seni de fedâ'î yazdıralım. Gurbete gidip az miktar para kazanmaktan ise Bayburd'da yüz lira kadar aylık alır harç eyeriz. Ben de dedim fedâ'î nedir? Ben bilmem böyle şey işitmedim. Dedi ki senin üzerine ne lâzım yazıl. ..." ²⁵ şeklinde meseleyi, mahkeme reisine aktarmış ve maaş vaadiyle kendisini kandırmaya çalıştıklarını itiraf etmiştir.

Bundan başka zanlılardan Simon da kendilerine aylık verileceğinin söylendiğini, ifadesinde dile getirmiştir. Mahkeme reisinin sualine, Simon verdiği cevapta hem nasıl ve niçin fedai yazıldığını, hem de bu aylık meselesini şu şekilde izah etmiştir.

"... Ben bundan yedi sene oluyor babam Nihabet ile berâberce Dersa'âdet'e ticaret için gittik. Orada Tavuk Pazarında ve Bezhanında pederimle eğleştik divarcılık idiyorduk. Bizim köyün ahâlisinden İstegan oğlu Arvet de bundan iki sene akdem İstanbul'a gelmiş Beşiktaş'da Hüseyin Paşa'nın kahvesinde ikâmet idiyor idi. Kahvecinin ismi de zanneylerim Mihran'dır. Buradan da orada divarcılık eylerken her nasılsa taraf-ı nazarını bulmuş Amerika'dan her vakit kendüsüne gazete hafiyen getürdürür okur idi. Bizde yanında bulunur gazeteyi dinler idik böyle bir müddet devam ettikten sonra yedi mâh mukaddem Arvet'in kendüsü Ermeni askerine onbaşı yazılmış o günlerde bana dedi ki, böyle böyle Ermeni askeri yazılıyor, ben de yazıldım gel seni de nefer yazdırayım. Üç kilisede Katolikos'un nezdine gideceğiz, orada ta'lim edeceğiz. Lüzumunda askerlikde bulunacağız dedi, fakat aylık bir şey beyân eylemedi. Aylık da Katolikos'un yanında verilecektir. Arvet beni de nefer kaydettirdi."²⁶

Aslında Simon'un bu ifadesi, fedailer hakkında birçok gizli noktayı da açığa çıkarıyordu. Özellikle cemiyetin kilise bağlantısı, Amerika'daki Ermeni büyükleri ile gönderilen gazete yoluyla temas ve Ermeni Katolikosu'nun kendilerine maaş vaadi bunlardan yalnız birkaçıydı.

2- Dinî ve Millî Duygular Sömürüsü Yoluyla Fedai Toplama Girişimi

Din ve milliyet duyguları, öteden beri en çok istismar edilen iki alandır. Tedhiş cemiyeti, fedai toplarken hem dinî, hem de millî duyguları kullanma yoluna gitmiştir.

23 BOA. İ.ASK. 1314 S 28/29, Balahorlu İstegan'ın ifadesi, s.39.

24 Varzahan, Bayburt'un Uğrak Köyünün eski adı.

25 BOA. İ.ASK. 1314 S 28/29, Bağdasar Ohannes'in ifadesi, s.46-47.

26 BOA. İ.ASK. 1314 S 28/29, Simon'un ifadesi, s.4.

Olaylar sonrası yapılan tahkikat esnasında, Kısanta (Demirözü ilçe merkezi) köyünde Ağbıyıköğlü Ağba isimli şahsın evinde bulunan bir belge, bu hususta son derece önemli bilgiler içeriyordu. Ermenice olarak yazılmış olan ve Osmanlıca tercümesi kaza idarecilerine gönderilen, *Ermeni millet birliği* adını taşıyan bildiri, dinî ve millî duyguların nasıl istismar edildiğini gözler önüne sermektedir.

Ermeni Millet Birliği Bildirisi

Vatanını seven kardaşlar! Millet sevgilisü için ve bizim vatan için sair birâderlerimizin dökdüğü kan için sizlerden beş lira matlûb ederim. Ümidimiz var ki bu işe girmek ve sair karındaşlarımıza örnek olmak için ve birde millet-i memleketinizin borcunu eda etmek için sizden matlup olunan nâçiz meblağ eda etmek ve bunun mukâbilinde alacaksınız bir ilm-u haber lakin Allah'dan inayet alacaksınız ... Şimdi sizlere ihtar ederim ki umum Ermeni lazımdır ki kendi borcunu eda eylesün.

Ermeni Milleti Birliği 7 Ağustos 1895

Metinden de açıkça anlaşılacağı üzere, fedailer hedefledikleri bağımsız Ermenistan fikri- kendi ifadeleriyle memleketlerin Ermenistan olması- için adeta bir zorunlu bağış kampanyası başlatmışlardır. Kampanyaya katılımı artırmak için vatan, millet ve din kavramlarını kullanmışlardır. Metnin başında niçin para istenildiğini, *millet sevgilisi için, bizim vatan için ve Ermenilerin döktüğü kan için* cümleleriyle izah etmişlerdir. Bundan başka yardım eden Ermenilerin bu yardımlarının asıl karşılığını Allah'tan inayet olarak alacakları da vurgulanarak, olaya dinî bir boyut kazandırılmış ve din istismarı yapılmıştır.²⁷

Bu bildirin yanısıra, Ermenilerin “*iane tezkeresi*” olarak adlandırdıkları ve Ermeni halkını yardım vermeye çağırdıkları, aynı tarihli bir tezkere daha bulunmuştur. Son iki satırı net bir şekilde okunamayacak durumda olan tezkere metninin Osmanlıca tercümesi şu şekilde idi:

İane Tezkeresi

Vatanperver Ermeni Birader!

Ermeni milletinin ve bizim mukaddes vatanın halâsı nâmında diğer karındaşlarımızın şecaatları ve dökdüğü kan mükabilinde vatanperverliğiniz için adleten ve merhameten beş lira-yı Osmanî tahsis olunmuştur. İşbu teşebbüsât-ı mukaddeseye hissedâr ve diğer birâderlerine emsal olmak ve mamâfih millette olan vazifenizi ikmâl etmek için sizden matlûbumuz olan şu mezbûr-u mikdar meblağı bize gönderebileceğinize asla şübhe etmeyiz. meblağ-ı mezbûrun teslimine emin olmak için mühürlü bir ilm-u haber alacaksınız ve karîben Hak Taala tarafından daha büyük mükâfatlara nail olacaksınız...

7 Eylül 1895 Ermeni İhtilâl Memuriyetinin Kısanta Şubesi²⁸

27 Bildiri metninin Osmanlıcası için bkz. BOA. *İ. Askeri 1314*. S. 28/29, s.2. 23 Teşrin-i sani 311/ 5 Aralık 1895 tarihli Yusuf Fennî Efendi'nin Bayburd Kaim-i makamlığına tahrirati.

28 BOA. *İ. Askeri 1314*. S. 28/29.

Bir öncekinde olduğu gibi, bu tezkerede de hemen hemen aynı temalar üzerinde durulmuştur. Halktan istenilen paranın, Ermeni fedailerinin döktüğü kanların mukabilinde olduğu ve bu için vatanperverliğin gereği olarak düşünüldüğü ifade edilmektedir. Cemiyet yardım istenildiğinde akla herhangi bir şüphe gelmesini önlemek için de çare düşünülmüş ve görevlilere yardım toplamaya yetkili olduklarına dair ilmühaber vermiştir. Yine bu tezkerede de yapılacak yardımların asıl karşılığının, Allah katında olacağı gibi temeli İslam kültür ve medeniyet anlayışı ile örtüşen bir inancı ortaya koymuşlardır.

Fedai olabilmeyen en önemli şartlarından birinin, mukaddes kitap (İncil) üzerine yemin etmek olması, cemiyetin dinî yönünü ortaya koyan diğer bir delildir. Nitekim İstanbul'da cemiyete eleman kazandıran Arvet isimli fedai reisi, bu hususa çok dikkat etmekte ve yemin edilen mekânların gizliliğine çok özen göstermekteydi. Sanıklardan Vartavanoğlu Sirop, Arvet'in İstanbul'un Galata semtindeki Ermeni büyüklerinin yanına gidip geldiğini belirttiikten sonra, yazdığı fedailerin bir kısmını Beşiktaş'ta tenha bir yere götürerek “*el birliği ile çalışalım, geri dönmeyelim ve bu Ermeni sırrını kimseye söylemeyelim*” diye kitaba (incil) el basarak yemin ettirdiğini itiraf etmektedir.²⁹

Gizliliğe son derece önem verilen teşkilatta yemin esnasında fedailere, *Ermeni askeri yazıldığınızı kimseye demeyiniz, her Hıristiyan'a bile sır vermeyiniz*, önemli konularda *bizim malumatımız yok, reisimiz Arvet bunu bilir* şeklinde sıkı tembihlerde bulunulmuştur.³⁰ Arakiloğlu Manuk ise ifadesinde, Arvet'in kendilerine “*bize beylik verilecek, Ermeni beyliği için asker yazılın*” diyerek fedai kaydettiğini söylemiştir.³¹

3- Silahla Tehdit Yoluyla Fedai Yazma Yöntemi

Komite önderleri, cemiyete yeni üye seçerken, öncelikle şahısları dinî ve millî duygular yoluyla ikna etmeye çalışıyorlardı. Bütün çabalara rağmen ikna olmayanları veya fedai yazılmak istemeyenleri, bu defa silahla tehdit ediyorlardı. Sanıklardan Bağdasar Ohannes, reisleri Mihran'ın kendisini bu şekilde tehdit ettiğini ifadesinde dile getirmiştir. Ohannes, Mihran ile aralarındaki diyalogu şu şekilde aktarmaktadır. “*Bu mihran Gümüşhane'den avdet ederek Bayburd kasabasına gelmiş, ben geldiğini göremedim. On gün mûrur eyledikten sonra Mihran, Lusunk karyeli yukarıda da su'âl eylediğiniz Takfur ile birlikte Varzahan'a geldik, Mihran'ın üstünde bir revolver var idi. Tekrar bana dedi ki, gel fedâ'î yazıl yazılmazsan ve kimseye söylersen seni ururuz dediler. Ben de korkumdan daha bir şey diyemedim. Aldılar beni Aruzka³² karyesine götürdüler, Aruzka'da bir gün Çolakoğlu Artin'in odasında kaldık, gece Mihran kasabaya geldi bana mahsûs olmak üzere şimdi ayağımda görüp su'âl ettiğiniz zığva ile bir çuka ve bir kazmirden ma'mûl başlık ya'ni kapalak ve bir de martini tüfenk ve elli adet martini fişengi getirdü. Elbiseleri giyindim o gece Lüsunk³³ karyesinde gittik.*”³⁴

29 BOA. İ.ASK. 1314 S 28/29, Vartavanoğlu Sirop'un ifadesi, s.13.

30 BOA. İ.ASK. 1314 S 28/29, Simon'un tekrar suali, s.15.

31 BOA. İ.ASK. 1314 S 28/29, Arakiloğlu Manuk'un ifadesi, s.26.

32 Aruzg/k/a köyü, günümüzde Bayburt'a bağlı Gökpinar köyü.

33 Lüsunk köyü, Bayburt'a bağlı Yaylapınar köyü.

34 BOA. İ.ASK. 1314 S 28/29, Bağdasar Ohannes'in ifadesi, s.48.

Kasba isimli bir başka Ermeni fedaisi de, “*Beni fedâî yazdıkları vakit dediler ki bu iş İstanbul’da Mesrup Efendi Erzincan’da Civan Efendi, Erzurum’da Hacı Mihyan Efendi. Trabzon’da Münzi Ağa, Gümüşhane’de Hacı Arakil bülürler ya yazılacaksın ya 20 lira vereceksin ve yahut ururuz dediler bende yazıldım.*”³⁵ Biçiminde ifade vermiştir.

Tehdit olayı sadece fedai yazarken değil, aynı zamanda cemiyete para toplanırken de uygulanmıştır. Nitekim zanlılardan Mukdis Kiyork, “...*Sarrafyân Arakil karyemize gelerek 10 lira benden gelip istedi. Bende niçün istediklerini su’âl ettim. Millet için 10 lira herhalde vereceksiniz şayet vermez iseniz seni ururlar. Zîra Erzurum’da dövdüler, Karahisar’da da urdular dedi. Ben de bir imzâ verirseniz 10 lira veririm*”³⁶ şeklindeki ifadesiyle, meseleyi izah etmiştir.

Ermeni ayaklanmasını tertip eden komite, bu şekilde teşkilatlanmasının akabinde, bölgede eylemlere geçmişlerdir. Fedailerin eylemlerinin en önemli amaçlarından biri, kendi ifadelerinde söyledikleri şekliyle, dünya kamuoyuna her tarafta Ermenilerin faaliyete geçmiş olduğu izlenimini vermektir. Onlar için önemli olan, sadece vukuat çıkarmaktır. “*Azdan az ve çoktan çok telefât olur ve neticede önemli olan Ermenilerin amaç ve arzularının ortaya çıkması ve hükümet daireleri tarafından Ermeni memurlarının faaliyete geçtiklerinin görülmesi*” cemiyetin temel felsefesi idi.³⁷ Cemiyet ileri gelenleri, ülkenin dört bir yanında Ermeni isyanının başladığı görüldüğünde, asıl hedeflerine ulaşılmış olunacağı fikrindeydiler. Nitekim fedailerden Lüsunk köylü Takfur mahkeme reisinin sorduğu

Reis: “...*siz böyle fedâî yazıldığınızdan ve yolları kesip rast getürdüğünüz adamları soymaktan ve böyle müsellâhan dolaşip ortalıkta icrâ-yı vukû’ata tasaddi eylemekten asıl maksadınız nedir?* sorusuna

Takfur: “*Efendim ben o kadarca bilirim ki memleketleri Ermeni beyliği yapmak için böyle bizleri fedâî yazıyor ve ortalıklarda dolaşdırıyor idiler ki sonra cümlemizi birleşdirüb Ermenistanı teşkili ettirecek idiler.*”³⁸ şeklinde cevap vermesi bunu doğrulamaktadır.

Örgütlenme sürecini bu şekilde tamamladıktan sonra bu defa birtakım celep ve köy baskınları düzenlemeye başlamışlar ve bunları yaparlarken de iki strateji takip etmişlerdir.

a-İsim değiştirme yöntemi

b-Kıyafet değiştirme yöntemi

35 BOA. İ.ASK. 1314 S 28/29, Kasba'nın ifadesi, s.79.

36 BOA. İ.ASK. 1314 S 28/29, Mukdis Kiyork'un ifadesi, s.38.

37 Hüseyin Nazım Paşa, *Ermeni Olayları Tarihi*, Ankara: BOA. Yayınları, 1998, 2.cilt. s.168.

38 BOA. İ.ASK. 1314 S 28/29. Lüsunklu Takfur'un ifadesi, s.77.

a- Fedailerin İsimlerini Türk İsimleriyle Değiştirme Stratejisi

Ermeni isyancılar, yaptıkları köy baskınlarında, dikkat çekmemek ve olayların sorumluluğunu başkalarına atmak için son derece ilginç bir yola başvurmuşlardır. Reislerinin önerileri doğrultusunda, kendi isimlerini Türk isimlerine tebdil etmişler ve baskına gittikleri köylerde ve celep baskını sırasında karşılaştıkları çobanların yanında, birbirlerine bu yeni aldıkları Türk isimleri ile hitap etmişlerdir. Böylece baskınların, Ermeniler tarafından yapılmadığı izlenimini vermek istemişlerdir.

Tutanaklara göre, onbaşı Mihran tarafından önerilen değişiklik doğrultusunda, fedailerin isimleri ve bu isimlerin yerine kullandıkları Türk isimlerinden bazıları şu şekildedir:³⁹

Fedainin kendi ismi	Yerine Kullandıkları Müslüman İsimleri
Mihran	Yakup
Lüsunklu Kiyoroğlu Ağop	Ahmet
Lüsunklu Kaspas	Arif Ağa
Takfur	Gençağa
Kunduracı Kirkor	Hafız Ağa
Varzahanlı Bağdasar	Miktat
Delikızinoğlu Manuk	Mahmut
Parsanoğlu Sihak	Said
Bedros	Ahmet
Terzi Kiyork	Aziz
Şehirli Kalaycı Ağop	Şerif
Everekli Pitos	Hüseyin
Moğadis Kasbaroğlu Pitos	Ali

Fedailer, sadece isim değişikliği ile kalmamışlar, aynı zamanda yine hedef saptırmak için kılık-kıyafet değişikliğine de gitmişlerdir.

b- Kıyafet Değişikliği

Bir kısım fedailerin ifade tutanaklarında açıkça itiraf ettikleri bir diğer strateji de, eylemler sırasında "laz kıyafeti" ve "hoca kıyafeti" olarak nitelendirdikleri, Karadeniz yöresine ait giysiler ve imam elbiseleri giyerek faaliyette bulunmalarıdır. Nitekim Lüsunk köylü Kasba, bunu ifadesinde şöyle dile getirmiştir. "...Kasabadan gelenler Martini ve fişenkli oldukları halde Laz elbiseli ve yanlarında kabalak geldiler ve bize de beş kat Laz elbisesi getirdiler. Cümlemiz on iki kat Laz elbisesini giydik. Mihran geldikten sonra manastırın arkasında rai olunmakta olan celeb davarından gece bir tane davar getürdük manastırda pişirdük yedik, ondan sonra on ikimiz birleştik, Hacıoğlu deresine gittik. Mağaranın önünde Çitanoslu Sadullah'dan bir miktar yağ ve beş kuruş da

39 BOA. İ.ASK. 1314 S 28/29. Lüsunklu Kaspas'nın ifadesi, s.69.

parasını aldık..." kasba, ifadesinin devamında, "*Laz elbisesini viren Mutafoğlu Nişan Efendi bir büyüğümüz ve başka büyüklerimizdir*"⁴⁰ diyerek, elbiseleri Ermeni büyükleri dedikleri cemiyet reislerinin verdiği itiraf etmektedir.

Lüsünklu Kasba'nın ifadesine bakılırsa, Bayburt olaylarını ateşleyen Hadrek köyü yakınlarındaki postaya saldırı anında da, Ermeni fedailer yine aynı türden elbise giymişlerdir.

Reis: *Siz dolaşıyordunuz Hadrek çayırında gece postaya ta'arruz olunmuş idi bu cihetten ne ma'lûmâtınız vardır?*

Lüsünklu Kasba: *Kasabalı Varteris oğlu Mihran yalnızca Gümüşhane'ye Hacı Arakil'in yanına gitmiş idi. Niçün gittiğini söylemedi Gümüşhane'den geldikten sonra söyledi ki bizim Ermeni karyelerinden Trabzon'a tâbi' Yomra nahiyesinin Şan karyesi Ermenilerinin Laz fiyakasında on iki martini tüfenkle Hadrek'te postanın önüne çıkararak cümlesi birden bir kere ateş etmişler o sırada bir tanesi ya elinden veya ayağından veya kolundan urulmuş atide arkadaşları almış beraberce firaren savuşmuşlar. Fedâîlere de posta ile olan atmış olduğunu söyledi işittim.*⁴¹

Kıyafet değiştirerek yapılan eylemleri, bir başka fedai olan Lüsünklu Takfur da ifadesinde dile getirmiştir. Takfur, "*...beş kat fedâîye mahsûs laz elbisesi giyindik Laz fiyakasına girdik ve fişenklerimizi de ellerimize iblağ eyledik, oradan Lüsünk'un landras deresine gittik orada ve civârında bir mâha karîb orada kaldık...*"⁴² diyerek duruma işaret etmiştir.

Bir taraftan Laz giysileri giyinip, diğer taraftan isimlerini de Ahmet, Mehmet gibi Türk isimlerine dönüştürdüklerinde, yaptıkları eylemler halk arasında Laz eşkıyalar tarafından yapılıyor şeklinde bilinmeye başlanmıştır. Bayburt şehir merkezinde vukuatın çıkmasının akabinde yine aynı türden kıyafetli olan bir kısım Ermeni fedaisi yakın köyleri dolaşarak, kendileri güya Türk ve Müslüman imiş gibi, halka Ermeniler Bayburt'ta Türkleri öldürüyor diye şayiada bulunmuşlardır. Yani açıkça Türkleri tahrik etmişlerdir. Bundaki amaçları da, Ermenilerin her yerde eylemlerde bulduklarının tüm dünyaya duyurulmasıydı. Yani dünya kamuoyu Ermenilerin harekete geçtiğini görürse, o zaman bu mesele üzerine yoğunlaşacak ve Osmanlı Devleti'ni bu cihetten sıkıştıracaktı. Nitekim de öyle oldu ve Anadolu'nun her köşesinde çıkan isyanlar üzerine, Batılı büyük devletler gözlerini bu meseleye çevirdiler ve Osmanlı hükümetini pek çok açıdan zor duruma soktular.⁴³

1895 yılında Ermeni isyancıların, kılık kıyafet değiştirerek gerçekleştirdikleri eylemler, 1987 yılında bölücü örgüt PKK'nın Şırnak Uludere ilçesi Taşdelen

40 BOA. İ.ASK. 1314 S 28/29. Lüsünklu Kaspa'nın ifadesi, s.69.

41 BOA. İ.ASK. 1314 S 28/29. Lüsünklu Kaspa'nın ifadesi, s.71.

42 BOA. İ.ASK. 1314 S 28/29. Lüsünklu Takfur'un ifadesi, s.76.

43 Hüseyin Nazım Paşa Bayburt olaylarının başlangıcını ve halkta meydana getirdiği infiali "*...hadrak nâm karye civarındaki köprü altına Laz kıyâfetine girerek saklanıp postayı vurmaküzere bir hayli el silâh isti'mâliyle bu sırada süvârî ondokuzuncu Alay hayvânâtından birisini vurmalarına mebnî ahâlî-i-i İslâmiyeye havf ve haşyet müstevlî olmuş ve herkes âkıbet-kâra müterakkıb ve nigerân olarak muhâfaza-i ırz u cân tasavvurâtına dalıp kalmış iken...*" cümleleri ile dile getirmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Hüseyin Nazım Paşa, *Ermeni Olayları Tarihi*, II, s.168.

köyünde düzenlediği silahlı saldırıya benzemesi açısından da kayda değerdir. Terör elebaşının yargı sürecinde de gündeme gelen bu baskın da, PKK'lı terörist bir grup, eylemi Türk askeri kıyafeti giyerek gerçekleştirmiştir.⁴⁴

Sonuç

Araştırma neticesinde çok açık şekilde görüldüğü üzere, 1895 olayları sıradan bir ayaklanma olmayıp oldukça organize bir isyan hareketidir. Asırlardan beri Türklerle iyi ilişkiler içinde bulunan Ermeni toplumu, özellikle İstanbul'daki cemiyetler vasıtasıyla bir takım milli söylemler yoluyla teşkilatlandırılmaya çalışılmıştır. Fedailerden bir kısmının da ifadesinde dile getirdiği gibi, İstanbul'daki cemiyet önderleri başta Amerika olmak üzere bazı devletlerde yaşayan Ermeni ileri gelenleri ile sürekli temas halinde olmuşlardır.

Osmanlı hükümeti, 1895 yılında ülkenin farklı noktalarında harekete geçen Ermenilerin, teskin edilmesi için bir takım girişimlerde bulunmuştur. Her şeyden önce, hükümet isyana karışanlarla, isyancıları desteklemeyenlerin ayrımını gerçekten yapmıştır. Olaylara müdahil olan ve kargaşa esnasında hayatın kaybetmiş olan fedailerin, eş ve çocuklarına hükümetin uzun bir süre ekmeklik ve tohumluk buğday yardımı bunu doğrular vaziyettedir. Hükümetin yardımları sadece bunlarla sınırlı kalmamış ve ziraat alet yardımı da yapılmış ayrıca Ziraat Bankasından kredi sağlanarak mağduriyetin giderilmesi ve tarımsal faaliyetin sürdürülmesi sağlanmıştır.⁴⁵

Devletin olaya bakışını ortaya koyan başka gelişmeler de olmuştur. Özellikle Ermenilerin Müslümanlarla birlikte yaşadığı bazı köylerdeki Ermeniler, korkularından başlarına beyaz sarık sararak İslamiyet'i kabul ettiklerini bildirmişler ve kiliselerine de beyaz bayrak çekmişlerdir.⁴⁶ Osmanlı Devleti yerel idareciler aracılığıyla bu durum karşısında duyduğu derin üzüntüyü ifade etmiş ve bölgeye gönderilen tahkik heyeti ve Bayburt kaymakamı Ermeni halkı teskin etmişlerdir. Köylerde incelemelerde bulunan kaymakam, devletin kesinlikle bu tür davranışları tasvip etmediğini, kimsenin kendilerine zarar veremeyeceğini söyleyerek onları ikna etmiş ve bunun üzerine, köydeki Ermeniler "*başlarındaki sarıkları çıkararak kiliselerinde icrâ-yı ayin eylemeye başlamışlardır*".⁴⁷

Aslında bu örnekler, daha ileriki yıllarda Osmanlı Devletine karşı ithaf edilecek olan soykırım iddialarına da verilecek en güzel cevaptır. Kargaşa ortamında bile devlet, herkesin kendi dininde ibadetini icra etmesini isteyerek, özgürlüklere ne

44 22.02.1987 günü saat 18.30 sıralarında Türk askeri kıyafeti giymiş bir grup silahlı PKK elemanının Şırnak İli, Uludere İlçesi, Taşdelen Köyüne gelmişler, asker kıyafetli olmalarına rağmen köylülerin kendilerinden şüphelenmeleri üzerine aralarında çatışma çıkmış ve militanlar gecenin karanlığından da istifade ederek köyden kaçmışlardır. Ancak köyden ayrılmadan önce kadın ve çocukların bulunduğu 4 evi tarayarak 13 kişiyi katletmişlerdir. <http://www.belgenet.com/dava/gerekce03.html>. 15 Kasım 2008.

45 Özger, *1895 Bayburt Ermeni Ayaklanmaları*, s.109-114.

46 Tahkik heyeti raporuna göre bazı köylerde Ermenilerin sergiledikleri davranışı Ferik Saadeddin, Sadarete şu şekilde bildirmiştir. "... İslamlarla karışık Ermeni köylüleri havflarından başlarına beyaz sararak kabul-ü İslamiyet ettiklerini bildirmişler ve kiliseleri üzerine bayraklar çekmişler ..."BOA. A.MKT. MHM. nr. 639/9., 1313 C. 14 (2 Aralık 1895) tarihli heyet-i tahkikiye telgrafı.

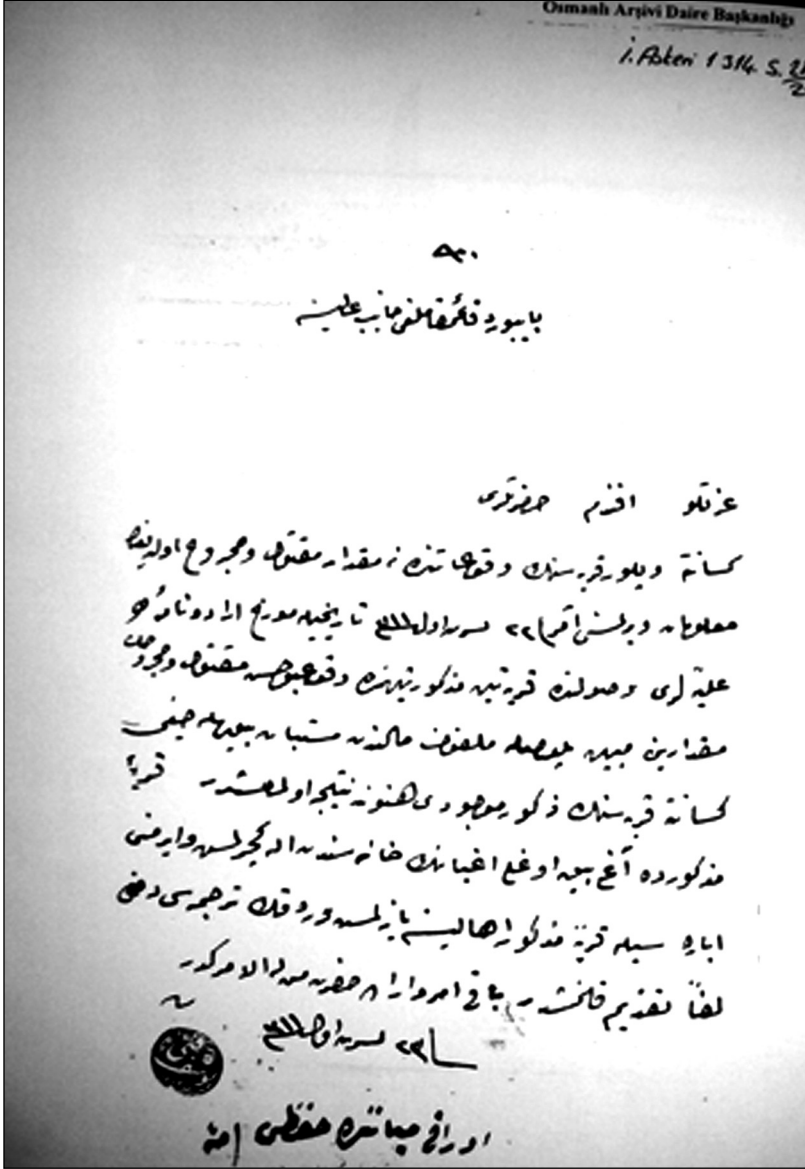
47 BOA., A.MKT. MHM. nr. 639/10., 21 Teşrin-i sani 1311/3 Aralık 1895 tarihli Tahkik heyetinin Seraskerlik makamına gönderdiği telgraf.

kadar önem verdiğini de böylece göstermiş ve halkın yersiz korkularını gidermiştir. Daha önce belirtildiği gibi isyan bütün Ermeniler tarafından desteklenmemiş ve devlet de asilerle mağdurları birbirine karıştırmamıştır. Nitekim tahkik heyeti yaptığı incelemelerde isyana karışmayan Ermenilerin “*veliyünnimetlerine daima sadık olduklarını ve bu işlerin müsebbiplerinden hoşnut olmadıklarını*” hatta onlara lanet okuduklarını görmüştür.⁴⁸

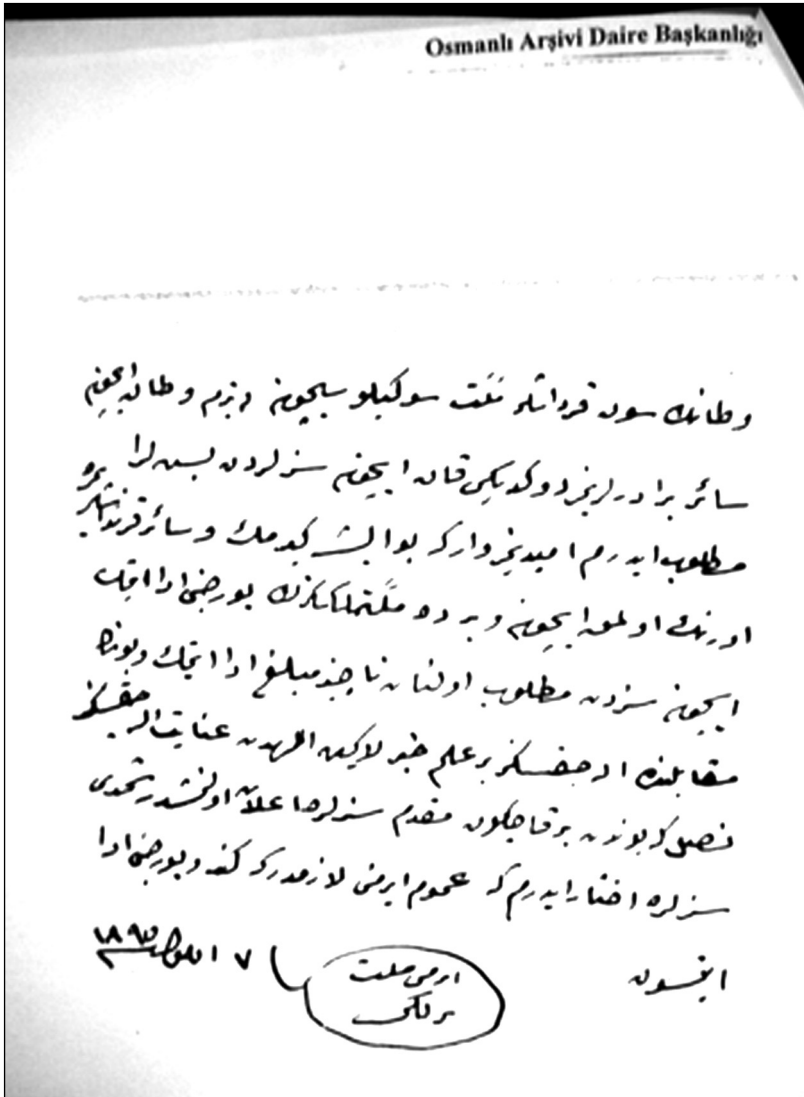
1895 ayaklanmaları, yukarıda değinildiği üzere günümüzdeki terör olaylarıyla benzerlik arz etmektedir. 1895’de kıyafet değiştirerek yapılan köy baskını, 1987 yılında PKK’nın yaptığı eylemle neredeyse aynıdır. Bu durum, Türkiye üzerinde oynanan oyunların tahlili açısından da kayda değerdir. Aradan yüzyıla yakın bir zaman geçmiş olmasına rağmen, eylemlerdeki bu benzerlik, onların tertipleycilerinin ve perde arkasında destekleyicilerinin aynı gruplar olduğunu gösterir. Daha açık bir ifadeyle, senaryo ve oyun aynı, ancak oyuncular ve rolleri değişmiştir.

48 Raporunda Ermeni halkın tavrı şu şekilde özetlenmiştir. “...Ermeniler dahi veliyünni’metlerine daima sâdık olub fakad bu işlere sebep olanlardan hoşnud olmadıklarını bilbeyân müsebbiplere la’net ettiler ve her bâr sadâkat ve ‘ubudiyette pâ bercâ olacaklarını sıdkla te’mîn ve dükkânlarını açarak işlerine mübâşeret eyleyeceklerini ifade eylediler...” daha geniş bilgi için bkz. BOA. Y.PRK.UM, nr.44/38, 10 C 1313 tarihli heyet raporu.

Ekler:

Ek:1- Bayburt'un Kısanta (Demirözü İlçe Merkezi) karyesinde Ağbıyıkoğlu Ağba adlı fedainin evinde, Ermeni Millet Birliği Evrakının ele geçirildiğini gösterir belge.

Ek:2- Ermeni Millet Birliği Beyannâmesi. BOA.İ.ASK.1314. S 28/29.

اعانة تذكركم

وليدو ارمي برار :

ارمن ملذات ويزيم مذهب وطقس شعور نامنه وکبير فرزند اشتر بيزان سبها شعور و دو کور باري
فاز خانه و وليدو کور ايراج ازان و سوزن (۱۰) بسه برار امانه ترميس ازان .
هنگام نشيقات مذهب و مردمان و بزرگ برار ايراج امانه و مع ما توبه بيز اولاد و بيز اولاد اگهي
انبع ايراج سوزن و طلو بيز اولاد سوزن امانه و مع ما توبه بيز اولاد اگهي
سوزن مذهب سوزن امانه ايراج سوزن و مع ما توبه بيز اولاد اگهي
و مع ما توبه بيز اولاد اگهي
۱۸۹۹
۱۸۹۹
ارمن امانه بيز اولاد اگهي
فسانا شعبه ک

انقلاب
سوزن
فسانا

Ek:3- İane Tezkeresi, BOA.İ.ASK.1314. S 28/29.